

Vekerdi László

Isten szalmaszálán

Buda Ferenc legszebb versei

Nem tudom, milyen nehéz lehetett 171 szép térközösen szedett oldalon összeállítani Buda Ferenc legszebb verseit. Recenzálni mindenesetre nagyon nehéz. Még így is, hogy pontos és tartalmas bio-bibliográfiai utószó segíti a tájékozódást, és Székér Endre 1996-ban megjelent Buda Ferenc-monográfiájában az addig kiadott Buda-kötetekről részletes, kompetens, versekre lebontott kommentár található. Így például az *Isten szalmaszálán* nyitó verséről, a *Ne rejtőzz el*-ről bő egyoldalas elemzés olvasható, a végén filológiai adattal: „Ezt a versét 1955–1956-ban írta, azon korai költeményei közé tartozik, melyeket szívesen vállalt később is. Míg a *Ne rejtőzz el* című verse mellett (a *Füvek példája* című kötetben [1963]) lévő *Szürkeszemű* kezdetű versét kihagyta az összegyűjtött versek kötetéből. A *Szürkeszemű* verssoraiban a szelíd, bánatos hang fonódik össze a szerelemmel és az elválással...” (Székér Endre: *Buda Ferenc*. Forrás Kiadó 1996, 19–20. oldal) Kihagyta az *Isten szalmaszálán*-ból is.

Az „Összegyűjtött versek és műfordítások közeli és távoli rokonoktól” 1992-ben jelent meg a Magvetőnél, *Hatalmam: Nyugalom* címmel. „Azok a versek – olvasható a fülszövegben, – amelyeket Buda Ferenc 1956-ban és a rákövetkező években írt, először jelennek meg a legszélesebb olvasóközönség előtt s a maguk helyén: ezekkel kezdődik a gyűjteményes kötet, ahogy a költői pálya is ezekkel kezdődött. Ez a ciklusnyi vers Ágh István szép meghatározásával: »Buda Ferenc eddigi költészetének abroncsa, átvasalja a három kötetet.«”

A három kötet a *Füvek példája* (Szépirodalmi Könyvkiadó 1963), az *Ébresszen aranysíp* (Uo. 1970) és a *Holt számból búzaszál* (Magvető, 1982). A három kötetéről írt recenziójában Ágh István felidézni első találkozásukat: „Valamikor, mintha az idők kezdetén, egy kiűzött-szökött ifjú emberpár várt a pesti bölcsészmenza előtt, mintha esőben ázva álltak volna ott, s bemutatattam nekik: Buda Ferenc és felesége, Márta. Otthagyták Debrecent, azt a várost, ahol ők is egyetemisták voltak, mint én a menza főzelékszagában. Ferenc mögött már az ötvenhat utáni Állampuszta, egyéves sárban-rohadó-borsóföldi rabság, segédmunka, szegénység. Álltak, akár a kivándorlók a New York-i kikötőben, állástalan, lakástalan, lesz ami lesz daccal. A képhez még hozzátartozik az Erzsébet híd rozsdás hídfőkapuja, akár egy kettős daruronc. Megíródott már az a vers, amelytől később, mikor már két zsendülő költő találkozott, fölemelt kézzel nagyot csettintettem:

*Nem voltam én hős csak hülye
más bolondok hegedűje
melyről ha egy húr lepattan
mégis marad egydarabban*

*S bár Krisztusnak lenni szégyen
hisz kivégzik észrevétlen
míg a vízre száll a Nap
kiválasztom nádszálamat.*

Tóth Éva bemutatott. De egyetlen vers okozhat-e barátságot? Lehet, nélküle is, ám makacsul hiszem, ezekkel a sorokkal indult negyedszázadnál valamivel régibb összetartozásunk a kézfogások szakíthatatlan láncszemein át. Aztán a szegénység albérlete a rózsadombi villa eresze alatt, segédmunka a Chinoinban, három műszak, de költészet, de irodalmi élet is az *Új Írás* körül, és olyan asztaloknál, ahol az emlékezetben még mindig ülnek halott nagyjaink: Veres Péter, Sinka István, Tamási Áron, Kassák Lajos, Nagy László. Ifjúságunk: kezdő költő, fiatal házaskorunk, kislányaink tétova hintázása, hajnali hazatántorgás május parki virágain át. Ifjúságunk. 1963.”

A fent idézett vers nem került át a *Szalmaszállámba*, de a következőnek citált-bemutatott vers, az *Éjszaka* igen. Mégpedig két fontos, a „Buda-filológiában” öntanúsítónak nevezett vers, a *Szülőföld*, *Debrecen* és a *Vascsillag* közé. Ágh István is ilyen összefüggésben citálja néhány sorát:

*Kínozzák egymást az ágak, nyikorognak,
a messziségek ördögi merevítő-
köteleit eloldozza az erős szél.*

Vissza- és mára gondolva – ez a forma kikezdehetetlenül egyéni. Ütőhangszerek zenéje, erő és szaggatottság. Az *Éjszaka* a máig érvényes, tovább tartó lírai eszmények és motívumok invokációja:

*Magam vágok a hegynek
...
dermedő öklömet zsebre gyűröm
leszegett nyakú konokság visz előre, ...
de én meg nem állok, nincs bennem töredelem,
...
felfelé gördülő kő vagyok,
Fújj hát, erős szél! ...*

Térben és időben látom a második műszakról hazatérőt, én, kinek akkor a hegy aljáig volt hazafelé, aki az elszakadást, s az otthoniak dermedt öklét írtam meg, s a jeges, szélkegyetlen életet bőrömön nem éreztem. S ha barátságunknak meglett a szerződés-verse, megíródott a szomszédságunknak is, újra felemelhettem a kezemet és nagyot csettinhettem.

*Legyen sötét. Aludni kell.
Kenyeret se hozok haza,
Virágot se tépek
magammak.*

Még akkor nem sejtettem, efféléket írok rövidesen én is. A vers megdöbbenítő egyszerűsége, cicomátlansága szuggerált. Nem előzmény nélkül, hiszen akkori költészete több darabja maga a népdal.

*Nincsen semmim, egy kevés se,
lehet, nem vagyok már én se.*

*Milyen jó a csupa semmi:
sohasem kell megkeresni."*

(Ágh István: *Buda Ferenc hármaskönyve*. Forrás 1986, 11. sz.)

„Ugyanerről másképpen”; vagy nem is nagyon másképpen? azt írja Kiss Ferenc, hogy „mint Tóth Árpád a tüdőbajt, ő is anyagává avatta a helytállás gyötrelmeit. Régen jött költő, aki a vállát nyomó gondokat, az alámerülés veszélyeit, az emberi és költői létezés kardélen kivívott egyensúlyát ilyen szigorú és pontos érzékletességgel tudta volna megnevezni, formává nemesíteni. 1963-ban, mikor *Füvek példája* címmel első kötete megjelent, már ezzel vívta ki olvasói tiszteletét. A lírai hőssel, aki már nem a fényes szellők, de a vitorlatépő szelek közepette, hősi szerep és prófétai küldetésstudat nélkül a létküzdelem hétköznapi élményeiből alkotta meg az értelmes élet félelmetes-szép példáját. Csak fel egy valóságos lejtőn, közönséges jégverésben, s egy esendő kis család melegének ígéréssel igyekezett hazafelé az *Éjszaka* című vers hőse, de úgy éreztük: a lét legperemén, vasból és kőből való gátak ellen állandó jégverésben, fedél nélkül, pusztá kézzel a mitológia Sziszüphoszt látjuk. Sziszüphoszt, aki tudja, hogy holnap újrakezdi, előlről az egészet, a szél megint szembejön vele, s a szikla nem lesz engedékenyebb. S ebben még Camus hőisével is rokon.

De ezzel vége is a rokonságnak, mert Buda lírai hőse magánosan vág ugyan a hegynek, de övéihez igyekszik, s a füvek példája őt a megmaradás feltételeihez edződött élet értelmére tanítja. A kő visszagördülése közben sem hiszi süketnek és közönyösnek az univerzumot. Szövetségesének érzi a réteket, a vizeket, Adyt, József Attilát, Veres Pétert; a termő szegénység türelmes krumplifészkeit. S tudja, hogy a legjobbak számítanak rá. Juhász Ferenc és Nagy László például az idősebb testvér figyelmével segítette és kísérte beérkezését, Ratkó József, Ágh István már vártak rá, s általa lett biztos a kontinuitás Nagy Lászlóék és a Kilencek között.

Ezért, hogy a sziklával való mérközés számára nemcsak a sors fölötti hatalom fölényét, a szuverenitás kopár heroizmusát termi. ...mikor már azt hinnénk, mint Camus Sziszüphosza: keresztüllátván a dolgokon, meglátta a semmit, s az utakból és az út menti emberekből kivett értelmet már csak lábai őrzik, olyan irgalmatlanul szabad tehát, akár az egzisztencialisták – akkor hirtelen, de törvényszerűen megszólal a filozófiai dogmáktól mentes emberre utaltság ősi ösztöne...: Számára még *üzenet* a költészet, valóságos kapcsolatok, cselekvésvértékű megnyilatkozások jelrendszere. Első kötetének szembeötlő jellegzetessége, hogy a versek zöme valakihez szól, valakit kér, tudósít valakiket, akikre számít, akikben bízunk, akikért beszélni érdemes.” (Kiss Ferenc: *Buda Ferenc*, Napjaink 1973. 8. szám; *Fölrepülni rajban*, Szépirodalmi Könyvkiadó 1984, 200–207. oldal).

Ez a valakihez-valakikért szólás, „a filozófiai dogmáktól mentes emberreutaltság ősi ösztöne” végighúzódik, keresztülvél az egész *Isten szalmaszálán* kötetben. De ahogy múlik az idő, ahogy egyre később megjelent kötetekből vevődnek át a legszebb versek, úgy jelennek meg bennük kínzó kérdések, megválaszolatlan kételyek. Például az *Árapály* című versben az ugyanezen címmel 2005-ben megjelent kötetben:

*Kerek az ég. Reggeltől reggelig
vonszolódok kiszáradt tengeremben.
Se út, se ösvény. Csak a végtelenség
csalóka fényeit és árnyait
lesem, ahogy kacéran integetnek –
egymásnak-é? Vagy nekem? Nem tudom.*

...

Kerek az ég. A láthatár homályos.
 Hulltom után mi marad? Lábnymok?
 Történetek? Egy pár üres cipő?
 Gének? Átörökített arcvonások?
 Egy röppenő mosoly? Egy kéz-simítás?
 Kiszáradt tengeremben vonszolódom –
 se játszi delfinek, se dőlt vitorlák:
 ismét csupán a szél jó: szembe fúj,
 talpam nyomát behintvén sós homokkal.
 Üres határ. Szétporló csillagok.
 Lesz földem újra pusztá és kietlen?
 Lassan bealkonyul. Se út, se ösvény.
 Ki válaszol?
 Ki válaszol nekem?

A vers, akár a *Füvek példája* idején, most is „üzenet”, „valóságos kapcsolatok, cselekvésértékű megnyilatkozások jelrendszere.” A vers „tudósít valakit, akikre tartozik, akikben bízunk, akikért beszélni érdemes.” S hogy kétség ne maradhasson felőle, dedikálja a verset: „Ilia Mihálynak”.

Megismétlődik a dedikáció a *Forrás* ez év májusi számában megjelent Buda-versben: „Ilia Mihálynak, Ő jól tudja miért”. A vers címe „Míg élsz”. „Nincs Múlt s Jövő – Jelen van, / Míg élsz, mindig veled van,” kezdődik a vers, kemény tőmondatokban sorakoztatva a „Jelen” beavatkozásának keserű következményeit, életünkben, mindennapjainkban egyéni szinten, de országos jelentőséggel. Folytatásaként az *Isten szalmaszálán* második felében mindinkább az *Árvaaföldről* és az *Árapályból* átvett verseknek. Utóbbiból a fentebb hivatkozott mellett további tíz vers vététtett át, köztük a jelen kötet címét adó *Isten szalmaszálán*. Az *Árapály* kötet több mint egyharmada átkerült ide. A *Füveknél* ez az arány 52-ből 11. A *Füvektől* a *Szalmaszálán* felé haladva, észrevétlenül szinte, megváltozik a hang. Az *Utószóban* Füzi László a következőképpen regisztrálja ezt: „Újabb verseiben, írásaiban, interjúiban Buda Ferenc gyakran szólt a rendszerváltást kísérő folyamatok ellentmondásosságáról, egy helyütt, az írás megteremtette szabadságból kiindulva írta: »Határtalan a szabadság, elveszni benne.« Máskor, egy interjúban, a következőket mondotta: »Az embernek magába kell süppednie és körül kell néznie, hogy mi minden is történt velünk. A tágabb világ változásait úgy kellett megtapasztalnom, hogy egymással ellentétes tendenciák érvényesültek. A szabadság – jobb szó híján nevezem így – bizonyos megnyilvánulási formái kiteljesedtek, vadhajtásokat is növesztettek, a szabadság más formái pedig – számomra legalábbis – végletesen korlátozódtak.«” Jórészt erről szólnak az újabb versek. Mint például a *Malom*

„de én hállok a világgal,
 nem énelem ő (Szécsi Margit: Címer)

se becsület se békesség
 se forradalom
 ki a molnár ki tudja de
 forog a malom
 a leosztás: kinek éhkopp
 kinek tele tál
 fölemészti ez a világ aki vele hál
 hontalan itt a közérdek

*de szent a haszon
házat hazát eladhatsz a
szabadpiacon*

*...
hamis a hang hamis a szó
hazug a beszéd
nekitámad nincs ellene
semmi fedezék
beszívárogo füledbe mint
bakancsba a sár
elszennyezi ez a világ
aki vele hál*

*c'est très bien it' s very good
очень хорошо
átszövi az eget ezer
légifolyosó
lesz-e még hol megülnöd a
csönd ege alatt
elfedezik füstködök a
csillagaidat ...*

Azokat, amelyek Németh Lászlónak, s nyomában még Buda Ferencék nemzedékének is tájékoztatóul szolgáltak.

Még keserűbb szatíra, „globálisból” honira hangszerезetten, az

*Össztánc: áll a lagzi dúl a trakta
tart a báli évad
szende hölgyek úri frakkra
titkon ráálélnak*

*dies irae dies illa
ó minő mulatság
solvet saeculum in favilla
ropja mind a tagság
...
most sorolj be lépj a körbe
lábad jól emeld meg
vér fakadna csont ha törne
el ne hagyd a helyed
...
mások titkait te lesd ki
s tudd hogy kéz kezét mos
jól ügyelj: verembe esni
nem nagy élvezet most
dies irae dies illa
járd a senkiföldjén
solvet saeculum in favilla
rádkacsint a törvény*

...
kajla sánta hóka lompos
szélhám felleghajtó
zűr ügyekben főkolompos
százalék-szakajtó

...
tarka göncök dús loboncok
dekorált grabancok
körbenyalják im a koncot
kurucok s labancok. ...

Arany jut eszébe az embernek: „s volt, kit honszerelme hajtott / megragadni minden koncot / nehogy más ellopja még.” Amint a „mások titkait te lesd ki” milyen pompás (poszt)modernizációja József Attila „maradj feleslegesnek”-ének!. De hát Buda Ferenc poézisének mély beágyazódását a magyar költészeti hagyományba régóta hangsúlyozza az irodalomtörténet-írás. Ebben a versében a dies irae beillesztése a magyar jelenbe a páratlan remekelés. A néhány kiemelt strófa még csak érzékeltetni se képes a nagy vers Juvenalishoz méltó keserűségét és – Kiss Ferenc szép szavával – felszántságát. De nem is ez az idézésük célja. Csupán az irányt szeretné sejtetni, ahogyan a *Füvek példájától az Isten szalmaszálán* felé vezet. De kinek vagy minek az iránya ez? Bizonyosan nem Buda Ferencé vagy a Heteké. Az ország? Kelet-Közép-Európáé? vagy éppenséggel a „globalizálódó” Világé? Így sommásan ez sem mondható. De az *Isten szalmaszála*mba beválogatott 70 vers között mégiscsak feltűnően sok a helyzetfelmérő vers, a látlet-vers, és ezek az egymást követő kötetekben szaporodnak. Akad ilyen a régebbi versek között is, mindjárt például a híres három vers, ami miatt a költőt egy esztendőre börtönbe zárták. Bekerültek ezek is a *Szalmaszála*mba, legnagyobb és legismertebb állapot-felmérő versével, a *Tanya-hazámmal* együtt. A nagy vers KI LÁTOGAT MEG címmel önállóan is szerepelt részéről írja Szekér Endre: „A tanyákon magányosan, elhagyatottan élő öregemberekről készített itt a költő versben szociográfiát (ahogy Lakatos Vince pedig filmen).” Az *Árva föld* (2000) előtti kötetekben ritkább ez a típus a maga sorsát faggató, „öntanúsító” versekkel szemben. De semmiképpen sem beszélhetünk két külön versféleségről; a *Tanya-hazámban* is megjelennek öntanúsító részletek; az *Ébresszen arany síp* mintegy központi tengelyének tekinthető *Roham* pedig egyenesen a két-féle típus szintézise. „Látlet” és „öntanúsítás” hogyan is lenne elválasztható egymástól a költőnél, akinek a vers cselekedet és szolgálat. Az *Ébresszen arany síp* mesteri elemzésében Szekér Endre „a megszokottnál komolyabb értékelést” adó fülszövegből idéz hosszasan: „Egy szikárra és pontosra, fontosra és a lét tüzeiben véglegesen kiérett költő szól hozzánk ezekből a versekből, keményen, tisztán, egyszerűen, szívünket-megdöfően. Buda Ferenc első kötete óta olyan költővé érett, akinek szava hitel és bizonyosság. ... Nehéz élet, nehéz sors, nehéz és fárasztó hétköznapi vas-csörgése és vas-csengése szól ezekből a versekből. Ez a Buda Ferenc-i vas-világ, a vasak keménysége és tartóssága: a biztatás, az önmagát keményítés és fegyelmezés biztatása, hogy élni tudjon, és ne reménytelenül. A szegény és nehéz élet hétköznapijairól, személyi sorsa keménységéről, a magyar alföld tüzeiről, saráról, őszéről, a tanya-Magyarország nem-könnyű életének konok és tiszta vállalásáról beszélnek ezek a versek. És nem keserűek Buda Ferenc versei, hiszen ez a vad életkonokság: szeretet, a jövő szeretete, s azé a jelené, melyet a kétkezi formálnak naponta, s amelyben nehéz halandó életük elvirágzik.”

De ez csak az egyik, a napos oldal. Az *Ébresszen arany síp* (1970) és benne a *Roham* elemzésében Szekér Endre látja és megmutatja a másikat is. És a fülszöveggel ellentétben ebben a megvilágításban merőben más értelmet kap a Buda-versekben oly gyakori „vas”:

„Körülötte megváltozik a világ, a félelmetessé és idegenné váló »vasvilág« ez: vas-rüggyel, vas-levéllal, vas-kenyérrel. A világ elidegenedését jelentő »vas« hihetetlen módon megváltoztat mindent, a költő felfokozott érzéssel, a vas-összetételű szavak halmozásával érzékelteti ezt. Észre kell vennünk az egymás után keményen kopogó vasakat: a vas-Dunától a vashalálig... A világ tele van »szél-hitűekkel«, »törvénytaposókkal«, »országfutó játékosokkal«. Mert így van. Igaza van a költőnek. Sokfelé gerinctelen törtető, aljas nagytolvajok, hazug köpenyeforgatók istenülnek... S mindennapjainkhoz hozzátartoznak az újságok, a rádió, stb. hírei a borzalmas háborúkról (sajnos ma sincs másként).” (Szekér, 31–32. old.).

„A költő nem alkudozik – folytatja Szekér a *Roham* elemzését – nem tágít tiszta céljaitól, erkölcsi követelményeitől: »konok hit nélkül nem megy« – vallja. S a befejező sorokban szól újra a füvek, levelek hatalmáról, a füvek példáját nem feledve.”

„Konok hit nélkül nem megy. Nélkülünk ki / hajtaná végre a virradatot? / Füvek, levelek hatalmára esküszöm. // Virulj fel, szabadulás.”

A *Roham* az *Isten szalmaszálánban* átvezet a *Holt számból búzaszál* (Magvető, 1982) első verseihez: *Legenda, Arcunk, Élünk hát, Mese, Szólásért való ének, Holt számból búzaszál*, sorban egymás után, csak két köszöntő vers maradt ki: *Simonyi Imrénének és a Tisztelet a szobrásznak!*, talán azért, hogy ne szakítsák meg a felvezetést a *Tanya-hazám*hoz. Talán ezért maradt el az *Isten szalmaszálánban* a hosszú vers elől a bevezető szöveg is: „Egykori, mai és közbülső önmagammal szüntelenül szembefordulva írtam le és adom itt közre a »Tanya-hazám« teljes és végleges szövegét. Egyes darabjai már jó ideje megszülettek, meg is jelentek, de hosszú évekre tellett, amíg tanyai vállalkozásom kudarcát és tanulságait megemésztve sikerült egybeszerkesztenem. Nagy és aprómunka bőven akadt vele, ám – beütvén az utolsó szöveget – mégsem hallgathatok kétségeim felől: nem az lett volna-e hasznosabb, ha bizonytalan – mert megmérhetetlen – hatásfokú versek írása helyett viseltem tovább türelemmel az alázat igáját, vonom a szolgálat szekerét, s válok a tanyasi nép tanítójává?

Jóllehet tudom: a leejtett súly valóban meghaladta erőmet, vereségem szégyene lemoshatatlan. Tartozásomat ez a vers le nem törlesztheti. De ha másra nem, arra talán alkalmas, hogy tisztelegjek vele hóban láboló kisiskolásaim, a korán munkába fogottak, a ma is látástól vakulásig gürcölők, nagy-család-nevelők, elárvult öregek: a tanyavilágban élő felebarátaim előtt.

Akiket néhány hónapra reám is bízott a sors, s akiknek nem tudtam használni semmit.”

Együtt kell olvasni a szöveggel a verset, s újraolvasni részleteket, hogy felfogjuk a „nem tudtam használni semmit” őszinteségét, keserűségét – s vigaszát, az annyiszor idézett, de oly ritkán megfogadott illyési „mert növeli ki elfödi a bajt” értelemben. Így lesz válasz a vers a megismételt kérdésre:

A szó
magában
mit ér?

A többi, el egészen a tipográfiai elrendezés jelentéséig és jelentőségéig, elmondja Szekér Endre, a vers recenzióiból idézve és értékelve az értelmezéseiket. Kiemeli Utassy Józsefét: „hiátuspótló költeménynek nevezte Buda Ferenc versét, mert »ennyire emberközelből és ilyen magas művészi fokon még nem ábrázolták versben a tanyasi emberek világát...“

Kulcsjelentőségű a *Tanya-hazám* az *Isten szalmaszálánban*. Ahogy a *Puszták népe*, ez is egy egész ország, egy egész társadalmi berendezkedés helyzetére, mulasztásaira, torzulásaira, felelősségeire-feleltlenségeire, zsákutcás fejlődésére mutat rá s kéri – önmagán is!

– számon. S napjainkhoz közeledve – előrehaladva az *Isten szalmaszálán*ban, egyre erősebb és határozottabb ez a hang, el egészen a *Túlélésen* át az *Össztáncig* és a *Malomig*. Meglehető épp azért maradt el, maradhatott el a *Tanya-hazámból* az *Isten szalmaszálán* kötetben a szervesen hozzá tartozó *Fák*, mert – már oldott tipografikus elrendezésével is, enyhítené a befejező sorok kiemelten kemény szigorát:

KI HÍVOTT KÖZÉTEK

TANYÁK!

...
tanya
dűlőút dűlőút
dűlőút dűlőút
dűlőút
újvilág
újégújjöld
Ígélet Földje
új Jeruzsálem
Szóttan föld, mindent kibírsz.

Kiss Ferenc a *Holt számból búzaszál* recenziójában Buda Ferenc Bahget Iskander által remekbefotózott arcképéből indul ki, ehhez fűzi személyes emlékeit: „Akkor ismertem meg, mikor első verseit írta, huszonhat-huszonhét évvel ezelőtt. Akkor külsőre is olyan volt, mint Szondi két apródja közül a keményebbik. A képhez hamarosan a háttér is elkészült: Drégely vára lángban és koromban. Az ember, aki mostani kötetéből néz ránk, mintha abból a füstből érkezett volna, nádasokon, balladákon át. Sűrű, fekete szakáll, bajusza egész alsó arcát, száját is benőtte, haját mintha az idő és bozót gerebenezte volna annyira, hogy homloka, szeme látható legyen. S látható rajtuk a jóság, a derű, a csendes öröm, hogy szembenézhet akárkivel. Legszívesebben erről az emberről írnék, mert léte számomra melengetőbb csoda, mint bármely műalkotás, de nem ez a feladatom.

Új kötetéről kell írnom, mely szűkös terjedelmével s mintha már címével is feleselne azzal a bölcs derűvel, mely az arckép bozontján átdereng: *Holt számból búzaszál...*”

A kötet címadó versének strófánkénti elemzésével Kiss Ferenc feltárja a költő hazája helyzetéhez és körülményeihez alkalmazkodó feladat-felismerésének és feladat-vállalásának a lépcsőit, s vázolja, hogyan lesz a vers „a hivatásvállalás gögös önérzete helyett hiteles kifejezője annak, hogy nem megváltó érkezett, hanem a megváltásra utalt vándor:

*Tarlók, fehér tanyák. December.
Pörölj velem, sivalló lélek,
hitem reggele mosd meg arcom,
táplálj, taposs, tűzzel keresztelj!*

Így alakul a hivatás titáni példáinak árnyékában az ágrólszakadt, esendő hős arculata, a vállalás fensége nyomán az a hűség, mely az otthonosság áraként: hálaként ölt alakot:

*Röst nem leszek vérrel fizetni,
hússal, csonttal csak itt adózom.
Itthon vagyok, öledbe fekszem.
Holt számból búzaszál kizöldül.*

Amit vállal, kér és ígér ez az öntanúsító vers, annak nagyszabású megvalósulása a *Tanya-hazám* című ciklus. Előttörténetéből nem árt tudnunk, hogy Buda pályájának egy mostoha fokán tanyasi tanítóként kereste a kenyerét. Ő azonban nem érezte száműzetésnek ezt a munkát, tanítványaiiban s azok szüleiben az övével rokon sors mostohagyerekeit ismerte fel, s kapcsolata velük így alakult póztalan, kemény, fájdalmas szolidaritással. Ilyen ez a versciklus is: súlyos és fájdalmas.” (Kiss Ferenc i. m. 210–211.) S mintha ez is átderengene az arckép bozontján a *Holt számból búzaszál* élén. Egyfajta versben bujdosó haramia – „és holtig a hűségűtől nem menekülsz”, mondhatná magáról ő is.

Bahget Iskander által remekbe fotografált arcképpel kezdődik az *Isten szalmaszálán* kötet is. Kezdődik, mondom, mert a kép szervesen hozzátartozik a kötethez. Összehasonlítva a *Holt számból búzaszál* arckép Buda Ferencével, minden recenzióal-kommentárnál szebben demonstrálja az utat, amit Buda Ferenc a két kötet megjelenése-összeállítása között bejárt. Helyesebben bejárni kényszerült, hiszen a változás tükröződése inkább annak a ma még fel sem mérhető, és igazából fel sem ismert „változáscsomagnak”, ami a költő útját környező országban-világban végbemegy. Kiss Ferenc utalt már erre is, mikor 1983-ban írt recenziójában figyelmeztetett rá, hogy egy eredendő és elementárisan Másik Ember centrikus költészetet, mint a Buda Ferencé, akár el is sorvaszthat, megújulásra képtelenné tehet a süket visszhangtalanság. Illetve hatástalanság: „Budának alapgondja, hogy a szó, a vers mit ér, beavatkozhat-e az élet alakulásába. Azt hiszem, a költészethez fűzött reményének is ez a próbája. S tapasztalhatja, hogy a szórakoztatóipar ricsajában, a tömegkommunikáció özönében mit érhet el a költő. Ebben a helyzetben, aki csak azzal a hittel tud verset írni, hogy a szó előbb-utóbb cselekvéssé válik, könnyen elvesztheti a kedvét. Nemcsak a kísérletezéstől mehet el a kedve (a kísérletezés címén művelt szélhámoságokról nem is beszélve), de magától az élettől is. ... Bíbelődni, játszani, kísérletezni a bőrrel, a fával fesztelenül és fáradhatatlanul tud – a vers azonban szentség, attól le kell omlania Jerikó falainak. Ha erre nem képes ... abba kell hagyni. A derű, mely élményeinek olyan kezelését tenné lehetővé, ahogy anyagát a szobrász alakítja, a vers előtt szégyenkezve visszahúzóódik, s ott marad pőrén, pusztá kézzel. Sziszüphosz, aki tudja, hogy a szikla majd úgyis visszagördül.” „Aki azonban – írta Kiss Ferenc előre látva szinte Buda pályáját – látványként tudja szemlélni, talányként fürkészni, emberi dokumentumként mérni, értelmezni azt, amit lát, s érzékeit és intelligenciáját épp ezért folytonos készenlétben tarthatja – annak verset fial a fű, a felleg, a galamb, a gazság és minden. Mert a világra belül egy másik világ felel, mint a növény a napra és esőre.” Őt fényképezte Bahget Iskander az *Isten szalmaszálán* elejére. Az átható, szűrős, mégis bizakodó és bizalomkeltő tekintet, a fénylő, okos szemek, a bajusz és a szakáll között a szomorkásan lefelé görbülő de nem elkeseredetten vagy pláne megvetően lebiggyesztett száj, a bajusz és a szemek között, az orr melletti orcán pedig a régebbi képből megőrződött kedves, majdhogynem hamiskás mosoly... És az egész arcon mégis valami aggodalom? kozmikus ború? Egyre mélyülő kétely? szépség? irónia? szatíra? Mindezeknek egy jellegzetes Buda Ferenc-i keveréke? szintézise? harmóniája? Az újabb s legújabb Buda-versekben mindenesetre, mintha csak a Kiss Ferenc-i receptet követné, hűség, tisztánlátás fürkészi, méri, értelmezi emberi dokumentumként és bírálja szigorú következetességgel az ezredforduló és a XXI. századelő torzulásait, zsákutcáit, aljasságait, csalásait, különféle álszentségeit és nagyképűségeit, erőszakosságait, végzetes önérdékvédelmeit. Így nemhogy nem szűkült, hanem hatalmasan tágult és megújult Buda Ferenc versvilága. Berzsenyi, Batsányi, Petőfi, Arany, Vajda János, Ady, József Attila, Radnóti, Nagy László nyomában, de visszamehetnének egészen akár Katona József, s tán Kecskeméti Vég Mihályig – de erről Orosz László tudna szólni –, Buda Ferenc megújította a napjainkban újra égetően időszerűvé vált leleplező-bíráló poézist. A magyar vers egyik jellegzetes vonulatát. A két Iskander-fénykép mutatja, hogy megadta az árát. Vagy ahogyan Kiss Ferenc írja: „A szegé-

nyek évszázados szomjúsága igazságra, otthonosságra, igazi játékra hevesebb, elszántabb benne, hogysen a költészet virtuális örömeivel beérné. Értem őt, Nagy László is azért zordult el, hogy szórakoztató igriccé avatni ne lehessen. De ha jól megnézzük, mennyi talá-lékonysággal vitte véghez ezt az elzordulást, megértjük, mi a nagy költészet titka, s mért kell nyitottnak, fogékonyak lenni a teljes világ iránt.”

Milyen pontos jellemzése a későbbi kötetekből – *Csöndország* (1991), *Hatalmam: nyugalom* (1992), *Árva föld* (2000), *Árapály* (2005) – átvett verseknek! Honnét, hogyan tudta Kiss Ferenc mi fog történni? Talán mert ismerte jól a magyar poézis útját a *Halotti beszédtől* az *Egy mondatig* és a *Versben bujdosóig*? És mert tudta, hogy Magyarországon működni kell a „Vízügyi hivatal” szindrómának? Ki tudja? *Mit szó a pók?*

*„Újbor pezseg, újhold világot,
s szó, szó a pók – hálót vagy szemfedőt?
Ügyész uram, egy félszót vessen immár:
mi haszna lón a penna-pecegésből,
s: megérte-e vesződni közbajokkal?*

...

*Méltó visszhang csak esztendőök után.
Petur, Bánk, Gertrúd – drámahősök.
Ám Tiborcnak az új évezred határán
örökösei itt sereglenek...*

S utána közvetlenül, logikusan következik a *Vonatok*. „*Hol járhatunk? Vajon hol járhatunk? / Szemünk ki a sötétbe mered. / Ellankadunk. Dülöngve bóbisko- / lunk. Utunk örök. Váltókon, / végtelen vágányokon kattog a / kerék, hidakon átdörög. Meddig? / Hová? Melyik állomásra szól a jegy / Van-e jegyünk? Lehet-e igazunk? Talán nem is mi utazunk? Hisz / messzire, jaj, messzire mindig / csak mást visz a vonat, s míg / végképp nyoma vész túl a kanya- / ron, árvaltán intünk utána / a kiürült peronon.*”

Az *Isten szalmaszálánban* egyetlen „Gyalogút”-ba zárul a régi költő s egyetlen vonatmetaforába mai utódjának útja, ami mindkét esetben egyben az Ország sorsa. Költő és Ország sorsának egybeszővődése végigkövethető az *Isten szalmaszálánban*. Hol egyazon versben, mint a *Mély sárban*, a *Kutya a társamban*, a *Rohamban*, az *Ázsia felettben*, a '83-ban, az 1956 számmal nyomatékosított *Töredékekben*; hol egymást követő versekben, mint a *Rigmusok a századra, századvégre* és az *Üzenet-törlés*. De az uralkodó hang mindig a *Farkasoké*:

*Mióta világ a világ,
főbe a fejsze belevág.
Ember embernek farkasa,
öröktől ádáz ordasa.*

*Ordasok bár a farkasok,
hozzánk képest irgalmasok,
egymáshoz jók, hűségesek,
okosak, illedelmesek,
nem ölnek, csak ha éhesek,
Persze, megesik, szentigaz:
köztük is gonoszra akadsz,
hisz néha – gondolj csak bele! –
farkas farkasnak embere.*

A mottó természetesen: *Homo homini lupus*

A sztoikus humor, a satíra, az irónia gyakran színezi és nyomatékosítja a bírálatot. Mint például a *Rigmusok*ban:

*Szólj, philosoph, tudsz-e jobbat?
S míg a Föld magmáig rothad
szörfdeszkáin im a jognak
újgazdagék plébojognak.*

Vagy ahogyan minden sorában hatványozza a *Türlélés* abszurditását Buda iróniája. Vagy ahogyan a *Hadak jöttek, hadak mentek* kezdetű versben egyetlen keserű satírába ötvöződnek napjaink csalódásai és álszentségei, lelepleződnek az „*új hadak: a hangszalagrend lovagjai, bunkók / hadnagyai, öklök bajnokai, / bankók és bankok tábornokai, / és mindent megoldanak, s majd / megváltanak a püspökök, prépostok, / prelátusok, Krisztus helyett a / Pilátusok, mosom kezem, mosom / a kezem, de előtted, Uram, / hiába mosom, mindhiába. / Tudom, hogy képtelen, lehetetlen / Tehozzád oda átkiáltanom, / magamban mégis elsuttogom: / van-e, lesz-e, marad-e mentség / iszonyú vétkeinkre? – Válaszolj, / Szfv Vitéze.*” És a vers előtt mottó, vagy inkább ajánlás: „*...s nem az ökölnék, / vitéze lettem a szfvnek.*”

Nagy László

Lehetne mottója az Iskander-képnek is a könyv elején.

Itt be lehetne, tán be is kellene fejezni ezt a hosszúra nyúlt recenziót. Csakhogy Buda Ferenchez elválaszthatatlanul hozzátartoznak szűkebb? – mondjuk inkább Füziivel –, meghatározó Pátriái. A *Szalmaszálán*ban; az *Éjszaka* és a *Szó*, két fontos öntanúsító verse között ott található legszebb versei egyike, a *Szülőföld, Debrecen*. A *Füvek példája* is tartalmazza, a *Szürkeszemű* és a *Szél* között; a *Szalmaszálán*ban az utóbbi két vers nem szerepel. A *Szülőföld* utolsó strófájának utolsó sora pedig különbözik a két kötetben. A *Füvek*ben: „*Születtem Debrecenben / ő röppenésem bokra. / Fogadd be majd a testem, / Köztemető homokja.*” A *Szalmaszálán*ban az utolsó két sor: „*Fogadd be majd a testem, / hazám futóhomokja.*”

Az *Ébresszen aranyisp* (1970) fülszövegén ez olvasható: „*Harmincnégy éves vagyok, Debrecenben születtem. Szüleim, rokonaim, barátaim élnek ott, gyermekkorom és ifjúságom máiglan összekötnek velem. Erdőjével – sivatagaival is – ez a város nevelt emberré: nincs miért megtagadnom.*”

Földművelő és kétkezi munkás elődeim sorsát – kicsiben – magam is végigcsináltam. Első könyvem megjelenése: 1963 óta tanítok. Polgárává Kecskemét fogadott.

Apjának négy gyerek szólít.”

Debrecen – Kecskemét. Szülőföld? Otthon? Haza? Vall erről is Buda Ferenc a „*Himnusz haza*” átvételével az *Isten szalmaszálán*ba. Ez a *Tanya-hazám* mellett a kötet másik kulcsverse. Idézni kéne az egész hosszú verset; ha nem egyébért, hát tanulságul múltat-jelent-jövőt magabiztosan magyarázó (és kisajátító) hazafiaknak. De jelen filológiai nézőpontunkból is ide kell másolnunk legalább az utolsó hat strófáját: „*Múlt hantja jövő torlasza / Szikföld-haza Homok-haza / / Gyertyám leég előbb-utóbb / fiad vagyok? földönfutód? / rád-rádelek elvesztelek / arcomba fúj makacs szeled / / kérdőre von nekemszegül / megvallat könyörtelenül / / s én csak hebegek dadogok / dülldűden elindulok / / lesvén ahogy göröngyeid / fölisszák Isten könnyeit.*” A verssorokhoz hozzá kell olvasni az Utószót, hadd álljon itt ebből is néhány sor: „*Kötődése, vonzódása az alföldi tájhoz és a tájban megörződött múlthoz elemi erejű.*”

»Biztos vagyok benne, hogy a Legfőbb Hatalom, akiben én hiszek, nekem is szánt egy szerepet; ... következésképpen szánt egy helyet is, egy színteret, ahol a történet, az én történetem lejátszódhat – mondta egy interjúban. – Tagadhatatlan, hogy az Alföldhöz való elementáris kötődésben óriási része van annak, hogy Debrecenben születtem, itt nőtem fel – azzal együtt, hogy mindig volt elvágyódásom domborúbb tájakra –, hogy az életünk legjava Kecskeméten telt el. Gazdag emberi kapcsolataim alakultak itt ki, kezdettől szívesen befogadtak, s én is magamba fogadtam ezt a tájékat. Persze, ez így még nem elégséges magyarázat, hisz számos ember éli le ott az életét, ahonnan folyton elvágyódik, ahol nem érzi otthon magát. Akkor hát miért, miért... Kell mögötte lennie valami korábban keletkezettnek, valami olyannak, ami az én életemet akár korszakokkal megelőzte...«

Akkor, amikor a kilencvenes évek közepén családjával együtt kimozdult erről a tájról, így beszélt: »Életem nagy részét, huszonnyolc évet éltem le Kecskeméten, a Homok-házában. Hat gyerekünk közül öt született ott. Harmadik évtizede már, hogy a Forrást elkezdjük ott csinálni. Ezek meghatározó élmények. Huszonévesen kerültünk oda, közel hatvanévesen jöttünk el. Feleségem egészségi állapota volt az indíték...« Aztán helyreállt a világ rendje, Buda Ferenc visszaköltözött Bács-Kiskunba, most Tiszakécskén él.

A »legnyugatibb sztyeppe« világa meghatározta nyelvészeti, néprajzi, történeti, földrajzi tájékozódását is, a közép-ázsiai török nyelvű népek világa erősen foglalkoztatja, többször járt Kazahsztánban és Kirgiziában, műfordításkötetei jelentek meg. A Forrás kezdetektől meghatározó szerzőjének tekinti...” S valami még sokkal többnek, amit azonban nem lehet ilyen egyszerűen kifejezni. Talán azért, mert a Fő tér négy sarkán négy különböző Istennek épített templomhoz hasonlóan ő is hozzátartozik a *genius loci*-hoz, segít kifejezni. Ez az a szilárd pont, ahonnan joggal és kompetensen bírálhatja, ki is gúnyolhatja akár a Hon és a Világ dolgait. Éppen mert rá is főnntartja kételyeit: „Mi vagy te föld Homok-hazám / katlan? huta? kohó? kazán? ...” És mint mindig a Buda-versekben, itt is jelentése-jelentősége van az ajánlásnak: „Füziéknek: Áginak és Lacinak szeretettel.” A hazatalalás jele ez is.

Ami pedig közép-ázsiai tájékozódását és fordításait illeti, ez is egyfajta újabb hazatalalás a „legnyugatibb Sztyeppe” rokon világából. Füzi László „Ötszáznegy óra. Egy kazahsztáni és kirgiziai utazás leírása” című, a Forrás 1987. novemberi számában közölt esszéjében beszámol utazásukról Buda Ferencsel, a költő kíséretében és vezetésével. Az esszé kitűnően érzékelteti az otthonosságot, ahogyan Buda Ferenc ott, egyáltalában nem idegenként, mozgott. A befejező mondatai: „A költő kíséretje másnap megnyugodva ült a Moszkvába induló gépre, kezdetét vehette a hosszú, hatezer kilométeren át tartó hazáig vezető utazás: abban a távoli világban is megtalálta az otthonosság jeleit...” És eme hazatalalás mögött újra felcsillan Debrecen. A Forrás-könyvek sorozat első köteteként megjelent *Varázsénekek. Műfordítások a Török Mordvin Lapp Finn Mari Népköltészetből* előszavában Székér Endrétől az alábbiakat olvashatjuk: „A *Varázséneket* Papp István debreceni egyetemi tanárnak ajánlotta a költő. A kitűnő nyelvtudós nemcsak a magyar hangtanban alkotott jelentőset, hanem mint a Finn nyelvtan, a Finn nyelvkönyv és a Finn-magyar szótár alkotója is. A debreceni egyetemre járt Buda Ferenc az ő segítségével nem csupán a magyar szakos tanárjelölteknek szánt finn nyelvi ismereteket, a finnugorság ismeretét tanulmányozta; szeretett professzora elindította a rokon népek költészetének mind alaposabb megismerése és megismertetése felé. (*Varázsének*. Kecskemét, 1973, 7–8. old.) A kazahsztáni és kirgiziai utazáson Papp István debreceni professzor is „kísérte” a kecskeméti utasokat. Ilyen messzire elért a *Téridőben* Papp István és az akkori Debreceni Egyetem szellemisége. Ahol olyan professzorok tanítottak, mint Papp István, Karácsony Sándor, Szabó Árpád, Barta János, Julow Viktor, Szabó István, Rényi Alfréd, Varga Ottó, Szele Tibor, Imre Lajos; az Orvoskaron pedig Sántha Kálmán, az egész karra, sőt

az Egyetemre kiterjedő erővel és példájával. A minden körülmények közötti helytállás példájával. Buda Ferenc akár neki is ajánlhatta volna a *Rendet*. Vagy a *Kihűltet*. Vagy a teremtő toleranciától tündöklő *Himmusz hazát*.

Egy debreceni tanártól, Koczogh Ákostól hallottam először Buda Ferencről. Apja, Koczogh András tanította Németh Lászlót a Toldy Reálban. Az önképzőkör elnöke is volt, ahol rögtön feltűnt neki Németh László tehetsége. Később is figyelemmel kísérte pályáját, fia közvetítésével.

Valamikor az ötvenes évek első felében Ákos Piac utcai elegáns lakásukban összehozott Németh Lászlóval, hogy mint belgyógyász – bár akkor még nagyon kezdő voltam – konzultáljunk. A hipertóniáról hamar áttértünk az irodalomra. Németh László a fiatal debreceni írók-költők iránt érdeklődött. A nevek közül egyedül Buda Ferencé ragadt meg bennem; róla már sok szépet hallottam Koczogh Ákostól, mikor fel-felkeresett orvosi tanácsért, gyógyszerért. Most is úgy említette, mint akitől igen sok várható. Sok évvel később aztán Fodor András igazolhatta Koczogh jóslatát. Amit visszaigazol Szekér Endre, mikor közli Fodor András BUDA FERENCNEK írt versét, a Forrás 1996. novemberi számában:

*Mondogatják, a Te-fajta
versekkel hittevők
nem igen kellenek már a jövőnek*

*Sajnálom a jövőt,
merthogy hozzád hasonló
szóijj-feszítőt,
kinek erejétől
a fölhevült beszéd,
az ihlet mágnese alatti
papírra sűrülő betűk,
s a testvérölelés kemény
patkója olyan egytűzből való,
miként tenálad, én
e félszázadban is
keveset láttam.*

*„Hol kanyarog ez a keréknyom?
Ki tudja, merre baktatok már?
Földön? Kerengő buborékon?
s honnét? hová? meddig? mivégre?
Fönn azt a fényt ki hagyta égve?...”*

Mottó és ajánlás:

„BUDA FERENC”

„Míg élsz.”

„Ilia Mihálynak -
Ő jól tudja miért”

2006. április-május-június